

Az Operaház ifjú karmestere

Hús esztendeje nincs közöttünk.

Ferencsik János (1907. január 18.–1984. június 12.) Még csak..., vagy már két évtizede? Néző-, illetve inkább „hallópont” kérdése, bár utóbbi szava nyelvünknek nincsen. Nekem, aki 1940-től százával, ha ugyan nem ezrével hallottam hangversenyen és operában, szinte élnek a hozzá fűződő emlékeim, mintha csak tegnapiak lennének. De ilyenkor eszembe jut, hogy zenekaraink 40-évesnél fiatalabb tagja – a csapatoknak valószínűleg több, mint fele – nem játszott a keze alatt soha, és a mai közönség hasonló hányada nem, vagy csupán kevés alkalommal hallotta a produkcióit. Pedig rajongók micsoda táborra vette körül. Még, vagy már? – mindkettő igaz, hisz aki koncertteremben operában általa élményt nem szerzett, az utólag nem pótolhatja a hiányt. Konzervzene közvetítésével sem; részint, mivel roppant tekintélyes diszkográfiája az LP-korszak (fekete-lemez) termése; CD-re töredékesen költözött, a mikro pedig manapság konyhai felszerelés, nem barázda (LP-hez való lemezzátszót jó ideje nem is gyártanak, alkatrészt sem, mondjuk tűt a lejátszófejbe); részint, mivel személyiségének sugárzására a mikrofon meglehetősen érzéketlen volt. Kellőképp utálta is a hanglemezt, mint valami szükséges rossz.

Főzeneigazgató – a latin nyelvek és kultúrák e címet nem ismerik, angolul sem használatos. A Generalmusikdirektor posztja német termék; amikor a százegynéhány kicsiny és nagy német állam udvari színházai a 19. század folyamán több tagozattal megnyíltak a nagyközönség előtt,

A magyar főzeneigazgató

Volt egyszer egy Ferencsik

intendáns lett az irányító, zenéhez többnyire nem értő udvari ember, az operajátás szuverenitásának megőrzése végett kapott tábornoki rangot (General=generális) a zenés tagozat első embere a prózát is adó teátrumban. Eredetileg tehát színházhoz kötődött e beosztás, mégpedig német, majd osztrák földön, illetve a Habsburg-birodalom területén. Toscanini, Mengelberg – és sorolhatnám – soha nem volt főzeneigazgató!

Nálunk fölöttébb takarékosan bántak e kinevezéssel. A prózai-zenés tagozattal működő Pesti Nemzeti Színházban hosszú munkálkodás után Erkel Ferenc lett pálcsás tábornok, az Operaházban, 1900-ban bekövetkezett haláláig fia, Erkel Sándor. A 20. században Ferencsik elődje e poszton Kerner István volt, legendás karmesterünk, ki 1917-ben vehette kezébe a pálca mellé a szimbolikus marsallbotot. Használni rövid ideig tudta az egyre betegesebb művész, utolsó betanítása a magyar nyelvű Parsifal-bemutató volt 1924 júniusában. (Az eredeti német szöveggel Reiner Frigyes vezényelte 1913 decemberében a Népoperában – ma: Erkel-Színház – az addig Bayreuthnak fenntartott mű legelső külföldi előadását). Kerner 1929 nyarán meghalt, a főzeneigazgatói szék majd' három évtizeden át üres maradt, 1. karmesternek hívták az Opera legmagasabb beosztású muzsikusat.

A mindössze 20-éves Ferencsik Jánost Fleischer Antal karmester, a Nemzeti Zenede tanára csempészte be 1927-ben a Falstaff magyarországi bemutatójához korrepetitornak az Operaházba. Pártfogoltja megmászta a számlétrát, mígnem 1957. szeptember 1-jei dátummal a múlt század második magyar főzeneigazgatója lett. Lemorzolt az Ybl-palotában majd' 60 évet, szolgálati idejét mindmáig nem sikerült megdönteni.

Egy kissé tájékozatlan kollégám megengette magának az írásba adott megjegyzést, mi szerint Ferencsik a létező szocializmusnak tett szolgálatait fejében lett generális. Azonban ez nem igaz! Ő csak a dolgát tette a pulpituson az 50-es évek első felében is. Nem volt tagja a Hazafias Nép-

front elnökségének, nem is vett részt semminemű megmozdulásán, nem volt meghívottja a Kádár-korszak pártkongresszusainak hosszú szünetében a szellemi élet Kádár János köré szervezett kiválóságainak barátságos beszélgetésein (vagy, ha meghívták is, nem vett azokon részt). Ferencsik János csak végszükségben politizált; 1944–45 fordulóján, amikor üldözötteket mentett, vagy 1956 szilveszter délelőttjén, amikor Beethovent vezényelt a Zeneakadémián (az ezt megelőző hangversenyt október 22-én rendezték, a között eltelt időben puskák, molotov-koktélok, tankágyuk szolgáltatták a zenét). Az Egmont-nyitányt – Goethe drámája s a hozzá írt kísérőzene a kivégzett németalföldi szabadsághősnek állít emléket, a nyitányt kívülről fújta Budapest népe, ha járt koncertre, ha nem, annyit játszott november harmadikáig a Rádió, – szünet után az Erocát, benne a gyászindulóval, melyet állva hallgatott végig a közönség. Aligha véletlen, hogy Andrzej Wajda Eroica címmel forgatta utóbbi filmpozsát a varsói felkelésről. A matiné szövege a huszonegy éves Kovács Dénes volt (Hegedűverseny).

Ferencsik Jánost 1957. szeptember 1-jén nevezték ki az Opera főzeneigazgatójának. Aki korábbi produkcióit e címmel minősíti, téved. Az előléptetésnek bizonyára volt politikai üzenete (is), a 19. század német társulataihoz sem az intendáns, igazgató, hanem magasabb instancia rendelt Generalmusikdirektort, de hogy egyoldalú volt e gesztus, az egészen bizonyos. Ferencsik hűségjutalma volt ez, jóllehet ő országához, zenekultúrájához és közönségéhez volt és maradt hűséges. Pedig talán

Bartók búcsúestje

valamennyi muzsikuskunk közül neki lett volna a legtöbb oka a határátlépésre és ő volt az egyetlen, akit biztos poszt várt rangos helyen. 1948 őszétől ideje felét Bécsben töltötte, a Staatsoper szerződötett karmestereként. 1950 nyarán baráti üzenet érte Ausztriában: ha hazajön, nyugatra többé nem engedik. Ez nem volt tréfadolog; sztárbaritonistánkat, Svéd Sándort, Budapesten figyelmeztették, utazzék el, amilyen gyorsan csak tud, amíg lehet, de ő, nyári szerepléseit teljesíteni akarta, itt is fogták valami hat évre.

(A nyugati határt nemhogy átlépni, de megközelíteni sem lehetett az idő tájt. Fiatlabb olvasók kedvéért, akiknek hovatovább természetes, hogy szinte arcképes BKV-bérlettel is átkelhetnek a sorompón Hegyeshalomnál, idézem fel egy 1952-ből való, nem éppen épületes, emlékemet. Amatőr zenekarral utaztam vonaton Sopronba, mint autodidakta timpanista és ütőhangszer-játékos. A győri pályaudvaron megszállták a szerelvényt fegyveres határőrök, és ellenőrizték valamennyi utas határsávbelpelő engedélyét, majd Sopronig minden állomáson a le- és felszállók papírjait.)

De térjünk vissza dolgozatunk tárgyához. Nos, Ferencsik 1950-ben úgy döntött, hazajön, bármi történjék is. Elhatározásában megerősítette atyai barátja, Erich Kleiber. El is vették az útlevelét menten. Hűsége 1955-ben el is nyerte „méltó jutalmát”. Október vége felé nyílt meg a romjából újjáépült bécsi Staatsoper. Az ünnepi előadások hetére névre szóló meghívót kapott Herr Janos Ferencsik, aki lényegében nem mondta fel a társulattal kötött szerződését, csupán teljesítésében volt akadályoztatva. A Kossuth-díj, Érdemes és Kiváló Művész cím birtokosa (1951, 1952, 1954) oly fokú bizalmatlanságot élvezett, hogy nem bizonyult sem eléggé érdemesnek, sem eléggé kiválónak a neki címzett meghívás elfogadására. Belépőjegyeit egy megbízhatónak tartott magyar muzsikusk használta fel.

Az ilyen ügyek akkoriban a hatalom legfelsőbb szintjein dőltek el. Ugyancsak 1955-ben a központi pártapparátus zenei referense megkísérelte jóváhagyatni Zathureczky Ede és Somogyi László szerződésen alapuló olaszországi turnéját; több éberségre intette a Központi Vezetőség illetékes titkára, ő maga nem is hagyta jóvá az utazást. Csoda, hogy mindkettő – Somogyi és Zathu is – eltávozott mihelyt lehetett? Az csoda, hogy Ferencsik János maradt.

Roppant alattomos volt a módszer, amellyel ezt a mélyütést mérték rá. 1955. október 30-ra kellett parancsra kitéznie az Operaháznak a Hovancsina Erkel-színházbeli felújítását. A főpróbák hetében nem utazhatott Bécsbe a mű karmestere. A kitűzött dátumnak a fogoly őrzésén kívül semmi indoka nem volt, azon kívül, hogy tudathassák a meghívó féllal, Ferencsik János, sajnos nélkülözhetetlen Budapesten. Érthető, hogy a kitüntetésekkel oly szépen feldíszített karmester a pohárban keresett vigaszt. Már-már az eszméletlenség határán kezdte el október 30-án a Hovancsina, amelynek 1. felvonása rendkívül kényes karmesteri feladat, kivált, ha a tömegjellemek egy erre teljesen alkalmatlan méretű színpadon zajlanak. A Ferencsikkel szemben ülő két csellista tartotta meg a karmesteri pulpitust, hogy rájuk ne boruljon a vérig sértett ember. Orvosa térítette, injekciókkal, magához az első szünetben.

Gyakorlati-művészi oka is volt annak, hogy az 1. karmester 1957 szeptemberétől az Operaház főzeneigazgatójaként működött. Májusban az aktív magánénekesek korelnökét Palló Imrét nevezték ki igazgatónak, azonban köztiszteletben álló nagy baritonistánk mellett égető szükség volt a zenei újjáépítést kézben tartó, tapasztalt vezetőre. Csak a zenekarból emigráltak majd' 30-an, egy részük kulcspozícióból, de a repertoárba már beletanult fiatalok is szép számmal. 29 új zenekari tag ült az „árokba” 1957-ben és 1958-ban, akik közül korábban egy sem játszott operát. Közülük egy is elegendő volt ahhoz, hogy kényes helyeken elrontsa a hangzást. Embert próbáló feladat volt ennyi új zenészt alkalmazni a cseppet sem könnyű színházi feladatok ellátására. Ugyanezt a „betanítást” az ÁHZ-ban is Ferencsikkel kellett megoldania, hiányzó szólamvezetők, a repertoárt jól ismerő tuttiszták pótlását.

És ha már a zenekari újjáépítőről megemlékezem, nem hagyhatom említetlenül: Ferencsik teremtette meg 1945 tavaszán, szinte zöldmezős beruházásként a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarát. Ennek is van előtörténete azért. A rendszeres műsor-szórás kezdetén (1925. november 30.) a Rádióknak semminemű zenei együttese nem volt. Komor Vilmos Kamarazenekara, ez az Operaház tagjaiból verbuvált, inkább kis szimfonikus zenekarnak tekinthető együttes szolgáltatta a Rákóczi úti lakásból kialakított ős-stúdióban, a helyszűke miatt redukált létszámmal, a zenét. Egy-másfél órányit, általában délben, vagy késő dél-

után. A zenekar évadonként 5–6 hangversenyt adott, Mozartot, Beethovent, Chopint, Regert, Bartók, Kodály, Siklós Albert, Weiner, Stravinsky és más külföldi élő mesterek műveit. A Rádióban tipikus szalonzenekari műsort, 1928 szeptemberében 14 alkalommal, hol operettrészletek, hol szórakoztató zene, hol könnyűzene címmel, s kísért öt operaénekest. Az utóbbi oly sűrű helyszíni opera- és hangverseny-közvetítésekhez a rádiózás első éveiben még hiányzott a technika. Jellemző, hogy Kodály 1927. március 17-i szerzői estjének teljes műsorát két nappal korábban, a Stúdióból sugározta a Magyar Rádió.

1935-ben készült el a máig szolgálatot teljesítő 6-os stúdió, az időközben „lakást cserélt” Rádió épületében. Akkor már javában közvetített a Rádió élőben hangversenyt, operát heti rendszerességgel. A hatost pedig 1936-ban elfoglalta a Magyar Rádió hivatásos és a szokványosnál sokkal nepe-sebb szalonzenekara (vezetője: Bertha István). A Magyar Művelődés Házában (ma: Erkel Színház) 1943. október 7-én mutatkozott be, Dohnányi Ernő vezényletével a kibővített szalonegyüttes, a Rádió Zenekar. Alapítójának Dohnányit tartják, ő 1931-től zeneigazgatója volt az intézménynek, de nem volt funkcióban legkésőbb 1942 tavaszától. Ott zenei osztályvezető működött: dr. Laczkovich János.

Mindössze 38 tagja volt a nyilvános bemutatkozáskor feltehetően kiegészítővel bővített Rádió Zenekarnak. A két szólam-ra mindössze tíz hegedős, két nagybőgő-játékos, kettős fák, de négy kürtös, három trombitás. Volt alternatív gitáros, szaxofonos és főfoglalkozású harmónium-játékos. Meg mindjárt négy karmestere: a szalonzeneszakos Bertha István, Fridl Frigyes, a súlyosabb zenékhez Rajter Lajos és Vincze Ottó. A zenekar vezetője Bertha István maradt, ez, valamint a gitár, szaxofon, harmónium jelenléte jelezte, hogy a szalonzene szolgáltatása továbbra is em-nens feladat. Az alapítók, meglehet, arra is gondoltak, hogy a háborús szűkösség elmúltával erre az együttesre, mint csírára ráépülhet egy nagy szimfonikus zenekar. Roppant elmaradásban voltunk e téren, hisz szerte Európában – Budapestnél jóval kisebb, fővárosi ranggal fel nem ruházott településeken is – a 20-as években alakultak meg a rádióállomások nagyzenekarai.

Hanem a Rádió Zenekar nem bizonyult megbízható alpnak a továbbépítéshez. 1945 január végén a Rádió új elnöke, Ortutay Gyula Lajtha Lászlót nevezte ki ze-

nei főosztályvezetőnek. Ők ketten a 30-as évek végétől dolgoztak együtt a hiteles magyar népzenei rögzítő úgynevezett Pátria-lemezek készítésén. Lajtha február 7-én összehívta az 1943-ban bemutatkozott együttes mobilizálható tagjait, hamarosan meghívta Ferencsik Jánost és Polgár Tibor ősrádióst (munkaviszonya 1925-ben kezdődött) a máig élő nagyzenekar megszer-vezésére. A bázisegyüttes tíz hegedűséből négy más zenekarban folytatta a szolgálato-t, akárcsak mindkét fuvolás és fagottos, a 38 muzsikusból összesen 15-en. Hogy hányan veszték oda Budapest ostromán, hányan emigráltak, azt nem tudom. Az 1943-as névsorból továbbszolgálót mindössze négyet találtam: Friss Antal kiváló csellistánkát, Hütter Gyula hegedűst, Máthé Áron klarinétost, Hölzl Rudolf kürtöst. Az én memóriaegységem természetesen nem mér-tékadó, arcról nem, névről pláne nem ismerhettem a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának valamennyi tagját 59 évre visszamenőleg. De annyi bizonyos, hogy Ferencsik Jánosnak teremtenie kellett a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarát, függetlenül attól, hogy az utókor nem nevelő karmesterként emlékezik vissza rá. Bízást tekinthetjük őt alapító atyának.

Ferencsik első „saját” szimfonikus zenekara papíron – a műsorújság lapjain – és az emlékezetben létezik csupán. Bemutatko-zását, kényszerűen, az utcára vitte, Beethoven szabadságzenéjét, a III. Leonóra-nyitányt 1945. május 1-jén. Éppoly szimbolikus üzenete volt, mint Ferencsik János említett Beethoven-matinéjának 1956. december 31-én. Nagyon jól emlékszem, mint töltött be utcákat-tereket a vi-gaszt nyújtó muzsika. A műsorszóró antennák akkor még romokban heverték Lakihegyen, szabadtéri hangszórók köz-vetítették, gondolom, az épségben maradt telefonkábeleken át.

Hangzó nyoma az 1951. március 1-jéig tartott Ferencsik-érának szinte nem ma-radt. Felvétel romlékony lakklemezre ké-szült – ha készült egyáltalán. Az első mag-netofon 1948-ban érkezett Budapestre, de azt a túlsúlyos berendezést politikai mű-sorok rögzítésére használták. Klemperer lakklemezeiből is alig maradt fenn hasz-nálható, Ferencsikkel mindmáig nem hal-lottam korai rádiózenekari produkciót.

Az együttes gyakorlatilag a 6-os stúdió-ban lakott ama időben, hangversenyterme-inkben fölöttébb ritka vendég. Hetente egy-két szereplés a Bródy Sándor utcában. A profil letisztult. A szalonzene szórakoz-

tató funkciója a negyvenes évek második felében sem csorbult, de ezt nem a Rádiózenekar tagjai szolgáltatták többé. Alakult viszont „válogatott csapata” a Rádió Kamarazenekara, amely heti-kétheti rendszerességgel játszott Mozartot és korábbi zenéket, nálunk ritkán, vagy éppen soha nem hallott műveket. A zenekar kezdettől feladatának tekintette a 20. század zenéjének megszólaltatását; az első években majd' 20 magyar kortárs művét adta elő, a nálunk alig ismert angol, és még alig sem ismert amerikai zenét. 1947. szeptember 26-án, Bartók halálának második évfordulóján Ferencsik János vezényelte a Zeneakadémián, Sándor György szólójával, a III. zongoraverseny hazai bemutatóját és a Négy zenekari darabot, amely ezt megelőzően utoljára, egyszermind Magyarországon először, 1934-ben volt hallható. Itt említem meg, hogy Kodály Zoltán a 6-osban, 1947. november 19-én vezényelte először a rádió zenekarát, a Három ének meghangszerelt változatának és a Cinka Panna daljáték néhány részletének ősbemutatóját (a zenekaros Három ének két szélső darabja premierként Berlinben, 1929-ben hangzott el). 1947. július 26-án állt a Rádió mindössze 21-éves hanglezeforgatója – ez igencsak fe-

lelős munkakör akkoriban, a maximum 5 percnyi zenét tartalmazó normállemezeket kellett résmentesen, folyamatos zenélés hatását keltve, a lejátszókorongra helyezni! – tehát egy 21-éves zöldfülű először állt a Rádiózenekar karmesteri pulpitusán, bizonyos Lehel György. A kapcsolat több, mint hangsúlyos folytatása, túlmutat Ferencsik korszakán. 1947 decemberében a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara ezredik stúdióhangversenyét abszolválta Ferencsik és Polgár vezényletével. Ebből is látható, mennyire sűrű volt a 6-os stúdió programja.

A karmesteri emelvény és a vezérlőfülke ablaka között volt hely néhány sor székre, vendégek számára. Ide az együttes tagjai is vihettek, közönségnek, vendégeket. Szüleim jóembere, barátja, Hütter Gyula hegedűs néhányszor becsempészett, rövidnadrágos gimnazistát, a stúdiókoncertekre. Ferencsik János produkcióit, sajnos, egyszer sem hallottam. Klempererrel volt szerencsém Bruckner VII. szimfóniájához, Mahler Dal a földről szimfóniájához, két Bach-jához (III. és IV. D-dúr szvit; V. Brandenburgi verseny, Magnificat). Ezek nem feledhető élmények.

1949 augusztusában vezető karnagyává nevezte ki Ferencsiket a Rádió. Polgár Tibor

akkorra már a Zenei Főosztály könnyűzenei szekcióját vezette. Hanem Ferencsik, aki 1948 őszétől fél évadokat Bécsben töltött, jóval kevesebb időt szentelhetett saját zenekarára. Emlékezetes koncertek egész sorát vezényelte, mindhalálig, az általa teremtetett együttes élén, de talán az is jellemző, hogy bőséges diszkográfiájában a Rádiózenekar, mint közreműködő, fölöttébb ritkán olvasható a lemezborítón.

Hogy Ferencsik János miként lett karmester, hogyan tanulta a mesterséget, mik voltak erőnyeinek és esetleges gyengéinek gyökerei – arról legközelebb.

(folytatjuk)

Breuer János

A hegedűsök királya

Megemlékezés David Ojsztrah halálának 30. évfordulójára

Kevés hegedűs tudhat magáénak olyan sok kitüntetést és elismerő jelzést, mint David Ojsztrah. Hiszen az Őt méltató kritikusok de kollégái, barátai is a legkülönbözőbb módon emlegették, beszéltek róla. Szűk családi körben és régi bizalmasai társaságában az orosz nyelv adta lehetőséget kihasználva kedvesen mindig csak

„Dogyik” maradt. A művészetét egyre jobban elismerő kritikák már nemzetközi szinten is úgy írtak róla, mint a „hegedűsök királya” vagy „Car szkripacsej” azaz a hegedűsök cárja, és ha fiával, Igorral léptek fel bizony nem egyszer olvashattunk „David királyról és Igor hercegről”.

Ojsztrah 1974. október 24-én bekövetkezett hirtelen haláláig számos nemzetközi de természetesen szovjet kitüntetésben is részesült. Az egyik számára talán legkedvesebb ilyen címet éppen élete utolsó évében kapta Bécsben, ahol a „Gesellschaft der Musikfreunde” (a Zenebarátok Társasága) tiszteletbeli tagjává választották. De ugyan ilyen megtiszteltetés érte a brüsszeli Eugene Ysaye Társaság, a Japán Vonóstanárok Társasága, a kelet berlini

„A világ szegényebb, unalmasabb lett nélküle Aranyember volt.”

(Isaac Stern)

Német Művészeti Akadémia, a londoni Királyi Zeneakadémia és az Amerikai Művészeti és Tudományos Akadémia részéről is. Emellett zenei doktora volt a Cambridge-i Egyetemnek és tiszteletbeli professzora számos zeneművészeti főiskolának. Hatvanadik születésnapját 1968-ban az egész zenei világ ünnepelte. Többek között Magyarországon is fellépett az Erkel Színházban az Állami Hangversenyzenekar kíséretével. Akkor Mozart D-dúr hegedűversenyét KV.218. játszotta és vezényelte. A budapesti Zeneakadémia is kihasználta ezt a kínálkozó alkalmat és tiszteletbeli tanári címmel tüntette ki.

Végül, de nem utolsó sorban szóljunk hazájában kapott elismeréseiről, hiszen Ojsztrah szovjet hegedűs volt és ezt sok-